

En resa i betygsskalan

- en studie av hur medieelever beskriver att bli betygssatta i de medie- estetiska ämnena

Konstfack, Institutionen för bildpedagogik

Lovisa Hammar

Medier och lärande 30 p, skriftlig del

Handledare: Robert Blombläck & Annika Hellman

Opponent: Mia Widoff

Examinations datum: 27 maj, Vt 2014

Förord

Dessa år på Konstfack har varit av blandade känslor. Jag upplever en vilsenhet och en längtan framåt, när våren har kommit ikapp mig så vill jag ha mina studier avslutade. Under min lärarutbildning och den verksamhetsförlagda utbildningen, har jag fått en större förståelse för läraryrkets komplexitet. Lärarrollen innefattar till stor del möten på ett relationellt plan med elever, föräldrar och kollegor och frågan är hur man ska förhålla sig till sin pedagogiska roll i samband med kursplanerna. När jag nu snart ska examineras från lärarutbildningen, så känner jag mig handfallen inför betygssättningen. Jag har själv under många år blivit betygsatt som elev och student. Fortfarande kan jag känna både frustration och nån sorts bekräftelse av att ha det här bestraffning/belöningsystemet, och det slår mig att det är något jag funnit mig i så länge. Mitt examensarbete handlar om betyg för att det behövs en diskussion kring det. För att genomföra denna undersökning har jag åtskilliga personer att tacka:

Först och främst mina informanter i mediaklassen, och medielärarna och övriga estetelever på skolan där min fältstudie genomförts.

Konstfacks mediepedagoger Ann-Cathrine Andersson, Robert Blombläck, Annika Hellman och Thomas Koppfeldt.

Mina vänner som givit mig inspiration och en fristad från mina studier och stöttat mig under hela utbildningen: Louise Bergman, August Blomqvist, Amanda Camitz, Anja Glaving, Joanna Henje, Karin Bargende, Björn Larsson, Carolina Ljungström, Danjel Nam-Lindberg, Kristina Nelzén, Nina Noreskär, Sandra Stjernfeldt och My Westergård.

Abstrakt

Min tanke bakom undersökningen är att betygsättning och olika former av bedömningsätt är frågor lärare måste ta ställning till i utövandet av sin yrkesroll, från ett makt- och elevperspektiv. Som lärare har man makten att öppna respektive stänga dörrar för elever, då betyg blir avgörande för elevernas vidare utbildning. Mina frågeställningar är: *Vad berättar medieelever om sina upplevelser av att bli betygsatta i media- estetiska ämnen? Hur beskriver medieelever att betygsättning inverkar på deras självbild?* Mina informanter går i årskurs 3 på en medieinriktning, på ett estetiskt gymnasieprogram. Med dem gör jag intervjuer där de reflekterar kring att få betyg i media-estetiska ämnen. Denna uppsats använder sig av etnografiska metoder grundat på intervjuer och diskurs som analysverktyg och teori. Min strävan är att förstå hur betygssättning inverkar på mina informanters liv och hur den tillslut fungerar i en större samhällskontext. Studien visade att lärarna har en inflytelserik roll när det kommer till hur eleverna känner sig efter bedömningssituationen. Resultatet i undersökningen visar att det är svårt att definiera vad ”rättvisa bedömningar” verkligen innebär och att det är individuellt hur eleven uppfattar kommunikationen med läraren. Man kan se att kommunikationen mellan lärare och elev är grundkärnan i hur bedömningen framförs och tas emot. Det krävs yrkeskompetenta lärare som är tydliga med kunskapskraven och att samtal med elever förs på ett konstruktivt vis. Sammanfattningsvis så behövs forskning inom detta område och resurser på ett politiskt plan. Min gestaltning är en förlängning av min etnografiska undersökning. Där samtalar elever som går olika estetinriktningar - musik, media, florist, musikal och teater, med varandra om vad de tycker om att bli betygsatta i ett estetiskt ämne och vad de tycker generellt om betyg. Detta resulterade i porträttfotografier som sedan ställdes ut på Vårutställningen på Konstfack 2014.

Nyckelord: politik, samhället, betygssystemet, betyg, betygsättning, summativ bedömning, formativ bedömning, etnografisk studie, diskursanalys, diskursteori, estetiskt program, elevers självbild, läraryrket

Abstract

My thought behind the investigation is that grading and different forms of grading are questions that teachers have to deal with in their profession, from a power and pupil perspective. As a teacher you have the power to open respectively close doors for pupils, and then grades becomes decisive for the pupils further education. My issues are: *What do media pupils tell about their experiences of being graded? How do media pupils describe the impact of the grading on their self image?* My informants are studying at 3rd grade at a media orientation on an esthetical program. With them I do interviews where they reflect on being graded in media esthetical subjects. This essay uses ethnographical methods based on interviews and discourse as an analytical tool and theory. My aim is to understand how grading impacts on my informants' life and how it finally works in a bigger social context. The study showed that the teachers have an influential role when it comes to how the pupils feel after the grading situation. The result in the investigation shows that it is difficult to define what a "fair grading" really implies and that it is individual how the pupil understands the communication with the teacher. In that way you can see that the communication between the teacher and the pupil is the core in how the grading is being brought up. It demands professionally skilled teachers that are clear with the requirements of knowledge and that conversations with the pupils are being held in a constructive way. To sum up, this calls for research within this subject and resources on a political level. My interpretation is a prolongation of my ethnographical investigation. There the pupils studying on different esthetical orientations – music, media, florist, musical and theatre, are discussing with each other about what they think about being graded in an esthetical subject and generally what they think about grading. This resulted in a number of portrait photographs later being exhibited on the spring exhibition at Konstfack in 2014.

Keywords politics, society, grade system, grades, mark, summative grading, formative grading, ethnographic study, discourse analysis, discourse theory, esthetical program, self-image of the pupils, teacher profession

Innehållsförteckning

1. Inledning

Introduktion	1
Bakgrund	2
Syfte	3
Frågeställning	3
Tidigare forskning	4
Empiri	5
Urval	5

2. Metod och teori

Etnografisk metod	7
Intervjuns olika steg	8
En del av metod för diskursanalys	9
Gestaltande	9
Diskursteori - diskursanalys	11

3. Bearbetning och analys

Intervjuer	14
Medie- estetiska ämnen	14
Lärare i bedömningsituationer	15
Betyg	20
Betyg och samhälle	22
Tolkning och resultat	23
Slutdiskussion	24

Källförteckning

Litteratur	26
Internetlänkar	27
Intervjuer	28
Fältanteckningar	28
Bilagor	
Bilaga 1, Bilder från gestaltningen	
Bilaga 2, Vårutställningen	

1. Inledning

Introduktion

Elva elever i en datasal. Det är tisdagen den 4 mars. Jag befinner mig på en gymnasieskola i Stockholms innerstad. Väggarna är kala och vita. Persiennerna är neddragna och ljuset kommer från lysrör i taket. ”Hej, mitt namn är Lovisa, och jag kommer från Konstfacks bildlärarutbildning. Jag ska göra mitt examensarbete nu, som handlar om hur elever upplever att bli betygsatta i de estetiska ämnena. Jag kommer att vara här några dagar...” Dörren öppnas och elva elever blir nu sexton när lektionen avbryts av en grupp som kommer instapplande med mat och energidryck. Jag får presentera mig igen, låter mer självsäker den här gången. Läraren sätter igång lektionen med en genomgång av betygsriterierna för momentet och betonar vad eleverna måste kunna för att nå betygen, säger att det krävs av dem att de genomför momentet för att få betyg i ämnet. Det är svårt att veta var elevernas uppmärksamhet ligger. Några blickar är riktade mot dataskärmen, några mot taket och vissa ser direkt på läraren. Vissa elever ser trötta och uttråkade ut, en blundar och korsar armarna över bröstet, en annan står upp längst bak i klassrummet. I ett av hörnen längst bak sitter en grupp med elever och småpratar lektionen igenom. När läraren är klar med genomgången tar eleverna på sig hörlurar och riktar uppmärksamheten mot dataskärmarna, de ska redigera film. Det är första dagen på min fältstudie och jag får ångest, hur ska jag kunna se betygsättning här?¹

Utbildningen är en verksamhet som berör många människor, och utbildningen för barn och ungdomar är i huvudsak offentligt finansierad. Detta gör utbildning till ett högst politiskt område.² De senaste åren har det varit spännande att följa vad som har hänt inom skolvärlden, både vad gäller de politiska reformer som genomförts och mediedebatten kring dem. Något som det har varit mycket diskussioner kring är betygen och de estetiska ämnena. Det som återkommer i debatten är Sveriges sjunkande resultat i Pisaundersökningar, i en internationell jämförelse.³ De estetiska ämnena är inte längre obligatoriska i gymnasiet och i med detta väljer eleverna bort dem till förmån för kurser som är högskoleförberedande eller ger meritpoäng. Detta leder i sin tur till att estetiska linjer läggs ner.⁴ De senaste åren har nationella spetsutbildningar på gymnasienivå prövats och Skolverkets utvärdering av försöket pekar bland annat på brister i rekryteringen, både vad gäller socioekonomisk och kulturell

¹ Lovisa Hammar, fältanteckning, 2014-03-04.

² Forsberg, Eva & Lindberg, Viveca, *Svensk forskning om bedömning: en kartläggning*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2010, s. 8.

³ Skolverket, Rapport 406, *PISA 2012 Digital problemlösningsförmåga hos 15-åringar i ett internationellt perspektiv*, pdf hämtad från: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publication>, 2014-06-06.

⁴ Rudolph Lundberg, Carina, ”Värdefull kompetens har slösas bort” i *Uttryck* 4, 2013, <http://www.lararnasnyheter.se/uttryck/2013/09/12/vardefull-kompetens-har-slosats-bort>, 2014-06-06.

bakgrund.⁵ År 2011 infördes en ny betygsskala som vi inte sett konsekvenserna av än och inför det kommande valet talar alliansen om att införa betyg i årskurs fyra.

Bakgrund

Betygssystemet är en del av ett nationellt utbildnings- och bedömningssystem, och har olika funktioner beroende på rådande politiska, ekonomiska och ideologiska förutsättningar i samhället. Eftersom betyg används som ett mät- och urvalsinstrument inom utbildningssystemet inverkar betygen på individers framtid. Betygsättning är en form av myndighetsutövning där läraren ska sätta betyg på elevens kunskaper i förhållande till kurs- och ämnesplanernas kunskapskrav.⁶ Betyg och meriter blir en viktig faktor om eleven vill söka sig vidare till en utbildning och på den framtida arbetsmarknaden.

Skolverket är en statlig myndighet som ansvarar för det svenska utbildningssystemet för barn, ungdomar och vuxenutbildning. De ska se till att utbildningen håller en god kvalitet och är likvärdig för alla. Skolverket ska även bidra till kunskap och lärande samt förbättrade kunskapsresultat för eleverna, men även bidra till att sprida kunskap om skolforskning. Skolverket ska även styra upp måldokument, samt genomföra utvärderingar och föra statistik på skolområdet.⁷ En av Skolverkets kärnfunktioner är att den ska ge läraren ett underlag för kunskapsbedömning, som ska bidra till lärarens yrkesutövande. Läraren ska vara insatt i styrdokumentet, det vill säga kurs- och ämnesplanerna som är uppbyggda kring syfte, centrala mål och kunskapskrav.⁸ Enligt skollagen ska läraren betygsätta på ett medvetet och systematiskt sätt för att kartlägga elevens kunskaper, så att bedömningen blir ett redskap i undervisningen för både elev och lärare.⁹

På uppdrag av regeringen gjorde Statens offentliga utredning år 2010 en utredning om att ändra lagarna så att elever kunde få rätt till omprövning av betyg. Som underlag använder de sig av attitydundersökningar gjorda av Skolverket och Skolinspektionen. Skolverket gör vart tredje år med start 1993, attitydundersökningar om bland annat bedömning och betyg. I samma utredning nämns även Skolinspektionen som är en statlig myndighet, och som gör liknande granskningar. I Skolinspektionens granskning kommer det fram att varannan elev

⁵ Skolverket, *Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning 2013*, pdf hämtad från: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation>, 2014-06-06.

⁶ Statens Offentliga Utredning, SOU 2010:96, *Riktiga betyg är bättre än höga betyg. Förslag till omprövning av betyg*, 2010, s. 11

⁷ Skolverkets hemsida, <http://www.skolverket.se/om-skolverket>, 2014-05-01.

⁸ Skolverket, *Kunskapsbedömning i skolan - praxis, begrepp, problem och möjligheter*, 2011, s. 6.

⁹ *Ibid.*, s. 5-12.

upplevde att deras betyg grundades på närvaro, uppförande, deadline och personliga egenskaper. Det framkommer även att elever anser att skötsamma elever gynnas betygmässigt. I utredningar gjorda 2006-2009 visas att rasifierade elever i högre grad upplevde sig orättvist bedömda. I en av skolorna i granskningen, så sa eleverna att de skulle vilja ha möjligheten till omprövning av betyg och att lärarna var dåliga på att förklara kunskapskraven. Det framkommer i Statens offentliga utredning att om det finns en dialog mellan lärare och elev, så finns det en ökad acceptans för betygssättningen. Även storleken på skolan har betydelse, elever på mindre skolor har i högre grad än elever på större skolor förtroende för lärarnas betygssättning.¹⁰ Däremot är fortfarande elevers uppfattningar och upplevelser av betygssättning ett outforskat område där det behövs forskas mer.¹¹ Min tanke bakom valet av undersökning är att betygssättning och olika former av bedömningssätt är frågor lärare måste ta ställning till i utövandet av sin yrkesroll, från ett makt- och elevperspektiv. Som lärare har man makten att öppna respektive stänga dörrar för elever, då betyg blir avgörande för elevernas vidareutbildning.

Syfte

Jag vill med den här undersökningen försöka förstå hur gymnasielever beskriver sina upplevelser av att bli betygssatta i estetiska ämnen och hur de upplevelserna inverkar på deras självbild. Studiens syfte är att undersöka hur elever som går i årskurs tre på ett estetiskt program med medieinriktning på gymnasiet reflekterar kring att få betyg i medie- estetiska ämnen.

Frågeställning

Vad berättar medieelever om sina upplevelser av att bli betygssatta i medie- estetiska ämnen?
Hur beskriver medieelever att betygssättning inverkar på deras självbild?

¹⁰ Ibid. s. 69-71.

¹¹ Forsberg, Eva & Lindberg, Viveca, Vetenskapsrådet, *Svensk forskning om bedömning – en kartläggning*, Stockholm, 2010, s. 58.

Tidigare forskning

Det är många aktörer som driver utvecklingen av bedömningarna i skolan, från politiker som utbildningsministern till lärarna på skolor. Det är politikernas ansvar att driva skolfrågorna på en statlig och kommunal nivå. Lärarna i sin tur arbetar med bedömning, till stor del handlar det om att förmedla pedagogiskt i bedömningssituationer. Det är politiker och lärare, i samråd med skolforskning som driver bedömningspraktiker åt olika håll.¹²

En trend som genomsyrar den pedagogiska forskningen och har nått det svenska skolväsendet är den formativa bedömningen. Den manifesteras som ett kraftfullt pedagogiskt instrument i betygssättningen.¹³ Det som utmärker en formativ bedömning är att den görs under lärandeprocessen och fungerar som ett stöd i den, innan eleverna fått sitt slutbetyg. En viktig del i den formativa bedömningen är avstämning. Läraren frågar eleverna vad de upplever ha lärt sig under en lektion eller en dag, och anpassar sedan undervisningen därefter.¹⁴

Christian Lundahl, docent i pedagogik, är en av redaktörerna till boken *Bedömning i och av skolan* och föreläser om formativa bedömningar. I två undersökningar Lundahl gjorde för Skolverket rörande elevperspektiv brevväxlade han med elever under tre års tid, samt lät elever måla sin känsla efter en avslutad skoldag. Här visar eleverna att de efter en bedömning som de upplever som en besvikelse, bär med sig en negativ känsla. En känsla som håller i sig under några dagar, och att de under den tiden har svårt att ta till sig undervisningen.

Lundahl menar att ”det har visat sig i forskning att det finns ingenting som är så negativt för lärandet och utvecklingen som dåliga bedömningar och lite paradoxalt så finns det heller ingenting som är så bra för lärandet som bedömningar.”¹⁵ Han menar att lösningarna på problemen ligger i hur pedagoger kommunicerar bedömningen till eleverna. Lundahl pekar vidare på att lärarutbildningarna inte ger tillräcklig kompetens inom pedagogisk bedömning och förmågan att ge konstruktiv kritik. Det krävs resurser för pedagoger att diskutera och samarbeta koncentrerat under en längre tid, för att kunna göra fungerande bedömningar.¹⁶

¹² Folke-Fichtelius, Maria & Lundahl, Christian (red.), *Bedömning i och av skolan – praktik, princip och politik*, Studentlitteratur, Lund, 2010, s. 88.

¹³ Ibid. s. 15.

¹⁴ Skolverket, *Formativ bedömning ger möjlighet att styra undervisningen rätt*, pdf hämtad från: www.skolverket.se/nt, s. 44-45, 2014-06-06.

¹⁵ Lundahl, Christian, *Varför bedömning för lärande?* hämtat från: <http://www.youtube.com/watch?v=PgOnEHYS-o0>, 2014-04-13. Med ”dåliga bedömningar” syftar Lundahl på hur en bedömning kommuniceras.

¹⁶ Ibid.

Den statliga myndigheten Vetenskapsrådet ska utveckla svensk forskning och bidra till samhällets utveckling. Vetenskapsrådet har i samarbete med Skolverket tagit fram forskningsöversikter om bedömning, både nationellt och internationellt. Enligt Vetenskapsrådets forskningsöversikt *Svensk forskning om bedömning* är elevers upplevelser av betygsättning ett outforskat område som det behöver läggas fokus på.¹⁷ Vetenskapsrådet har tagit fram statistisk kring vilka svenska avhandlingar som publicerats mellan 1990-2009 och 10 procent av dessa har handlat om elevers uppfattning om att bli betygsatta. Vetenskapsrådet pekar på varför bedömning är en angelägen kunskap att forska vidare på eftersom de menar att [...] ”frågor om etik, makt och legitimitet står på spel”.¹⁸ Däremot har några internationella studier undersökt hur elever upplever att bli bedömda, men även dessa är ytterst få.¹⁹

Empiri

Jag har intervjuat fem elever från samma klass som går tredje året på ett estetiskt program med medieinriktning. Intervjuerna tog mellan 1 och 2 timmar vardera, vilket resulterade i ungefär sex timmars inspelat material. Alla intervjuerna transkriberades. Det är utifrån det i intervjuerna insamlade materialet jag gör min bearbetning och analys. Informanternas namn är figurerade och könsneutrala, för att försäkra deras anonymitet. Under min etnografiska fältstudie fördes fältanteckningar som återkommer löpande i denna uppsats. I mitt fall kommer dessa inte att analyseras, utan syftar till att ge en målande beskrivning av det som sett och hörts. I min gestaltning genomfördes även informella intervjuer, som inte bandades. Däremot så var det ett sätt att prata om betyg och en betydelsefull del av min undersökning.

Urval

Jag gjorde ett urval av skolor i Stockholmsområdet med estetisk profil med inriktning bild och form och media. Att bli insläppt på en skola för att genomföra undersökningen var en svårighet. Till slut nappade en medialärare som visade stort intresse för min undersökning.

¹⁷ Forsberg & Lindberg, Vetenskapsrådet, *Svensk forskning om bedömning*, s. 58.

¹⁸ Ibid. s. 59.

¹⁹ Se till exempel: Theissen, Dennis & Cook-Sather, Alison, *International Handbook of Student Experience in Elementary and Secondary School*, Springer, Dordrecht, 2007.

Hen blev en *grindvakt* som släppte in mig på fältet.²⁰ Detta är något som möjliggjorde min undersökning. Det gjordes inget urval vad gäller informanter, men däremot i val av klass och årskurs. Det blev en medieklass i årskurs 3 och detta berodde på att de genomfört den största delen av sin gymnasieutbildning, och därmed har erfarenheter av att bedömas, och att eleverna var över 18 år och därmed myndiga. Jag ställde en öppen fråga till klassen om de ville ställa upp på intervjuer. De som slutligen kom att bli mina informanter var de elever som själva tog initiativ.

Min tanke från början var att göra fältstudier i två gymnasieskolor för att kunna göra en jämförelse, och då spendera två veckor på vardera skola, men jag fick tänka om kring detta. Min fältstudie bedrevs på en gymnasieskola, en av de största gymnasieskolorna i Stockholms innerstad. Skolan har ett stort urval när det gäller programinriktningar och elever från hela Stockholmsregionen söker sig hit. Detta såg jag som en förmån, att även få möta elever på flera estetiska inriktningar än media. Det blev också en möjlighet till att göra en ingående studie av mina informanternas berättelser om deras upplevelser av att bli betygsatta i de estetiska medieämnena.

²⁰ Med *grindvakt* åsyftas den engelska termen *gatekeeper*, som är en etnografisk term för en person som ger tillträde till fältet. Se: Kullberg, Birgitta, *Etnografi i klassrummet*, Studentlitteratur, Lund, 1996, s. 138.

2. Metod och teori

Etnografisk metod

Den grundläggande tanken med en etnografisk studie är att förstå andra människors tillvaro och hur denna förändras över tid. På detta sätt försöker man förstå dessa människors erfarenheter och handlingsmönster, både det sagda och det osagda. När det gäller att samla in material har jag inspirerats av Birgitta Kullberg i boken *Etnografi i klassrummet*. Där beskrivs hur en materialinsamling kan gå till, att den etnografiska forskaren uppehåller sig en längre tid i en miljö eller ett sammanhang där någonting ska studeras. När det kommer till materialinsamlingen i en etnografisk studie så kan den bestå av direkt observation och/eller en deltagande observation. Den kan också bestå av både informella och formella intervjuer, men även insamlande av artefakter av skilda slag. Informella intervjuer innebär att man samtalar och formella intervjuer innebär att man gör djupgående intervjuer med sina informanter.

Till fördelarna med etnografisk studie hör att man är ute på fältet, och blir förstahandsvittne till vad som utspelar sig forskningsplatsen. Det är ett sätt att koppla samman teori och praktik. Den lämpar sig för att undersöka hur ens informanter ser på saker. Vad jag ser som fördelarna med att använda en etnografisk metod är dels att den har tydliga strukturer, och dels att den lämpar sig väl för min frågeställning. Då min frågeställning bygger på gymnasieelevers berättelser så är det självklart för mig att vara på plats för att lyssna på dem. En stor del av en etnografisk studie består av materialinsamling, som måste göras systematiskt noggrant; man ska lyssna, delta, observera och fråga.²¹ Innan fältstudien påbörjades så förbereddes intervjufrågor och litteratur letades. När jag fick en skola att bedriva min fältstudie på gjordes ett planeringsschema som jag försökte förhålla mig till. Undersökningen pågick i 4 veckor, och följdes av en arbetsam tid som användes för att analysera materialsamlingen. Under den första veckan gjordes en observation för att få en bild av klassens dynamik och för att eleverna skulle vänja sig vid min närvaro. Den andra veckan tog det mer form av en deltagande observation där jag fick en förståelse för hur eleverna förhöll sig till varandra och lärarna, vilket kroppsspråk, språkbruk och bilder de använde. I det tredje steget gjorde jag formella intervjuer med fem informanter. I det sista skedet så genomfördes gestaltningen och informella intervjuer som inte bandades. Under min tid på fältet fördes även fältanteckningar, genom att jag skrev och fotograferade för att minnas och kunna redogöra för mitt

²¹ Ibid., s. 11-14.

tillvägagångssätt. I mitt fall används inte fältanteckningarna som underlag för analysen, utan de ger bara en målande beskrivning av det som setts och hörts och hur jag har förhållit mig till eleverna. En tanke med detta är att synliggöra mig själv och hur jag forskar. Anledningen till att fältanteckningarna inte analyseras är att det finns en risk att forskaren blir icke-analytisk och okritisk i sina beskrivningar. Med den etnografiska metoden finns också etiska dilemman att ta ställning till, bland annat måste man som forskare vara varsam när man närmar sig informanter, för att göra så litet intrång som möjligt i sina informanternas privata sfär. En annan sak som är kopplad till detta är att forskaren blir ett avbrott i den naturliga miljön.²² I min egen studie har jag ett diskursanalytiskt teoretiskt perspektiv, och ser det inte som att det finns en naturlig miljö som går att ”störa”, utan jag ser klassrummet som föränderligt. Detta gör att jag som forskare, inte blir ett avbrott, utan en medskapare till miljön. Innan min fältstudie påbörjades så fanns det en medvetenhet om att vissa saker kunde ge konsekvenser, som klädval, språk och ordförråd och att vara en utomstående. Delvis stämde detta med mina upplevelser väl på plats. Den första veckan på skolan var det en svårighet att vara en utomstående. Detta försvann när eleverna vande sig vid min närvaro, och antog att jag var relativt jämnårig med dem, och kanske märkte att jag inte var där som en auktoritet. Då närmade de sig och inbjöd till samtal och umgänge, både på lektioner och på raster.²³ I fältstudien så upplevde jag elevernas nyfikenhet gentemot mig och det blev ett utbyte genom att jag fick besvara deras frågor också.

Intervjuns olika steg

Eleverna informerades om att de när som helst hade rätt att avsluta sin medverkan och att det inspelade materialet inte kommer att spridas. Jag hade förberett 30 frågor inför intervjuerna som delades upp efter fyra teman: generellt om betyg inom de estetiska ämnena, betyget och kompisar/familj/lärare, bildelicitering och knyta ihop säcken/avslutande frågor. Den här indelningen gjorde jag för att kunna orientera mig i transkriberingen av ljudupptagningen och för att informera informanten om vad som skulle komma. Frågorna togs fram av mig och under ett seminarium på Konstfack fick mina klasskamrater möjlighet att ge mig feedback och förslag på hur frågorna skulle kunna ställas annorlunda samt idéer om flera frågor.

²² Denscombe, Martyn, *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*, Studentlitteratur, Lund, 2009, s. 105-107.

²³ *Ibid.*, s. 72.

Intervjuerna genomfördes på min fältstudieskola då detta var mest praktiskt eftersom det möjliggjorde bra och tydlig ljudupptagning. Under de formella intervjuerna gjordes även en bildelicitering. Inspirationen kommer ifrån boken *Visual methodologies* av Gillian Rose, där bildcitering som metod beskrivs som ett verktyg för att prata om informanternas producerade bilder.²⁴ I mitt fall valde jag att be informanterna att till intervjun ta med sig två arbeten som de fått betyg på. Sedan pratade vi kring dessa bilder, hur uppgiften bedömdes och hur de upplevde den situationen. Detta fungerade väldigt väl med mina informanter och jag upplevde samtalet som lättsamt och som att de hade lättare för att öppna upp sig när de pratade om självupplevda saker utifrån de bilder de producerat.

En del av metod för diskursanalys

När intervjuerna transkriberades, användes färgkodning för att jag skulle kunna orientera mig och se mönster i informanternas berättande. Färgkodningen gjordes efter olika teman: estetiska ämnen, skapande, lärare, relationer, betyg, prestige, samhällsfrågor och sig själv. Därefter tog jag ut de för min undersökning relevanta delarna och gjorde en kortfattad förstatolkning av berättelserna.²⁵

Gestaltande

Den gestaltande delen av mitt examensarbete består av 33 porträttfotografier på gymnasieelever från florist-, musik-, media-, musikal-, och teaterprogrammen på min fältstudieskola. Min utgångspunkt har varit att göra gestaltningen som en förlängning av fältstudien, och att här närma mig elevernas upplevelser på ett annat sätt. Jag fotograferade gymnasieelever på grund av att jag ville höra deras mening kring att bli betygssatta. För att skolan ska kunna bli en rättvis plats tycker jag att man måste applicera demokrati i praktiken. En del av detta är att låta elevers röster höras. Att låta elever få synas på sina egna villkor, som subjekt och individer som talar för sig själva. I både fältarbetet och i gestaltningen har jag fokuserat på att få fram elevernas berättelser om upplevelser som rör betyg. Min gestaltning är en del av min etnografiska metod, då den har fungerat som en stor kunskapskälla om fältet jag valt att studera.

²⁴ Rose, Gillian, *Visual methodologies: an introduction to the interpretation of visual materials*, Second edition, Sage, London, 2007, s. 304-314.

²⁵ Ibid., s. 210.

I gestaltungsprocessen så var det viktig för mig att alla röster skulle komma fram, och då kändes det självklart att eleverna skulle få synas på utställningen. Fotografierna är porträtt i färg, tagna rakt framifrån med systemkamera och är halvkroppsbilder. Varje porträtt är ungefär en A2 och de sattes upp på vita fotopapper på rullar. Anledningen till att jag valde så många bilder var att visa på olika syn på betyg, och genom att presentera dem tätt ihop ville jag visa på mångfald genom en massa. Bildstorleken valdes för att låta betraktarna komma så nära som möjligt mänsklighet, en närhet till och sympati för de porträtterade. En annan anledning till att bilderna är stora, är att Konstfack vårutställningen är stor och att större bilder i det sammanhanget kan vara ett bra sätt att dra blickarna till sig. Något som var viktigt för mig var att det inte skulle vara några utsmyckningar till bilderna, utan jag ville hålla det enkelt för att fokuset skulle ligga på bilderna. Däremot gav klämmorna som användes för att hänga bilderna ett sammanhang till mitt projekt, och tanken var att de skulle skapa en känsla av helhet.²⁶

En konceptkonstnär som inspirerade mig var Gillian Wearing och hennes projekt *Signs that say what you want them to say and not Signs that say what someone else wants you to say*. Verket består av porträttfotografier på människor som håller upp en skylt där de skrivit något, och det kom till genom att Wearing bad främlingar i London att på ett papper skriva vad de ville. Denna konstnärs arbetssätt var en metod även för mig att närma mig gymnasieelevers tankar och funderingar kring betyg. I likhet med Wearings projekt så har jag låtit eleverna få skriva någonting på ”svarta tavlan” om att bli betygsatta i ett estetiskt ämne. Tanken med ”svarta tavlan” är att den har ett starkt symbolvärde i och med att många associerar den till skolan. Gestaltningen prövades först på Konstfacksstudenter, något som inte riktigt gav det samtal som var tänkt från början. Detta fick mig att formulera två frågeställningar till hjälp i samtalen med eleverna: ”Hur känner du inför att bli betygsatt i ett estetiskt ämne?” och ”Vad tycker du om betyg?”. För att eleverna själva skulle kunna välja att vara anonyma eller inte, gav jag dem alternativet att hålla upp skrivtavlan framför ansiktet. Det var främst på raster som jag tog kontakt med eleverna och det föddes många intressanta diskussioner. Jag upplevde det som att eleverna i många fall hade lätt att uttrycka sina åsikter kring betyg med sina kompisar i mindre grupper. Jag informerade eleverna om att detta skulle resultera i en utställning och de har godkänt sin medverkan.

²⁶ Bilder på mitt projekt finns som bilaga.

Bildsalen är längst ner på bottenplan, den har stora fönster, en typisk ateljékänsla. Fyra elever sitter kring ett bord. Framför en av dem så finns en svart skrivtavla. ”Men vad ska jag skriva egentligen?”, skrattar en av dem. ”Du ska utgå från en av de här frågorna: ’Hur känner du inför att bli betygsatt i ett estetiskt ämne?’ eller ’Vad tycker du om betyg generellt?’” Först är blicken tom. ”Jag vet inte vad jag har för åsikter om det här!” Eleven vänder blicken till sina klasskamrater. ”Vad tycker ni om betyg, ni får hjälpa mig?” Tillslut börjar en livlig diskussion. ”Jag såg i Metro att Alliansen vill att man ska inför betyg redan i fyran.” En annan bryter av: ”Det är helt sjukt! Jag minns när jag själv var i den åldern. Då kanske man inte förstår varför man får dåligt betyg, i den åldern så vill man ju passa in, och så hinner man kanske inte leka för att man tänker på plagget.” Vissa nickar instämmande. Samtalet fortsätter kring det nya betygssystemet, som fungerar annorlunda mot det gamla. En påpekar ”Hur ska man förstå betygssystemet när det hela tiden byts? Först hade vi ju IG-MVG och nu har vi gått tillbaka till bokstäver. Nu måste vi väl bli bedömda på ett annorlunda sätt?” Några av dem upplever att det är svårare att få bättre betyg nu, att klasskamrater har behandlats olika i betygssättningen av lärare och hur olika klasser fungerar med betygshets. Nu pratas högt och lågt om betyg i olika sammanhang. Hur de själva har upplevt att bli betygssatta, även specifikt kring betygssättningen i estetiska ämnen. En person säger: ”Jag tycker att betyg är konstigt, men å andra sidan så vill jag inte heller ta bort det för det kan vara bra att se var jag ligger så att jag kan utvecklas. Det känns skönt att få ett bra betyg i någonting man vet att man är bra på. Det blir typ någon form av bekräftelse av sig själv.” En annan påpekar att den tycker att det är jättejobbigt när någon säger ”Jag fick bara B” medan den andra personen vet att det kanske finns andra som inte har så högt betyg. ”Själv fick jag aldrig höga betyg i just det ämnet, jag fick jobba hårt för att få ett E. Då känner man ju sig asdålig, när någon säger så.” En annan säger ”Ja, det är jättekonstigt att bli betygsatt bara genom en bokstav.” ”Ja, nu vet jag vad jag ska skriva!” En tar pennan mot skrivtavlan och börjar skriva. På tavlan står det: Jag fick bara B, shut up!²⁷

Diskursteori - diskursanalys

Diskursbegreppet är ett omfattande begrepp och beroende på teoretiker så används det på olika sätt. Jag kommer att använda mig av Michel Foucaults teori om diskursbegreppet i bearbetningen och analysen av mina formella intervjuer. Foucault använder diskurs för att knyta samman makt och vetande, för att förstå hur vissa saker utestängs och vem som har första tillträdet att definiera sanningen. Någonting som återkommer i hans texter är institutionerna, som bland annat fängelset och skolan. Foucault menar att skolan bygger på disciplinering och kontroll, och ”förutsätter en total och mångdimensionell makt över de underlydande”. Jag tänker att det blir skolpersonal som blir övervakare och de som bestraffar överträdelser.²⁸ Enligt Foucault är barn och ungdomar en kategori människor som saknar

²⁷ Lovisa Hammar, fältanteckning, 2014-04-08.

²⁸ Foucault, Michel, *Övervakning och straff*, Arkiv förlag, Lund, 2009 s. xi.

makt,²⁹ men står samtidigt paradoxalt nog som en bild för fantasi och nytänkande i ett samhälle som definieras och kontrolleras av vuxna. Den vuxna, ”normala” människan är den arbetande, produktiva. Representanter från denna kategori kan på de här platserna finnas för att hålla ”busarna” i schack i form av lärare, föräldrar och övrig skolpersonal. Foucaults syn på makt är att den är rörlig och kan finnas i varje social varelse, men även i fysiska ting.³⁰ Gillian Rose citerar i boken *Visual Methodologies* Foucault, som skriver att forskaren ska söka efter ”relations between statements (even if the author is unaware of them; even if the statements do not have the same author; even if the authors were unaware of each other’s existence) [...]”.³¹ I mitt fall kommer jag att titta efter relationer mellan informanternas berättelser kring betyg och göra en analys av mönster i berättelserna.³²

Diskursteorin är samhällsvetenskaplig och dess grundsyn är socialkonstruktionistisk. I både diskursateori och socialkonstruktionism så föds man in i en redan given kontext. I dessa kontexter bildas system för hur vi ska ordna verkligheten, leva och förhålla oss till varandra.³³ Diskursanalysen belyser språket, hur saker sägs och vad som sägs/inte sägs, hur det skulle kunna ha sagts, och vem som får tala. I språket pågår hela tiden en förhandling eller en strid kring vem som får första ordet. Detta är också bundet till varje tid och plats där den aktuella diskursen verkar, i mitt fall skolan. Anledningen till valet av diskursanalys är att den är ett verktyg för att se hur makt kan göra sig gällande i olika former och på olika sätt.³⁴

Diskursanalys accepterar att vårt samhälle och människan konstrueras och förändras över tid. Att det inte finns några definitiva sanningar, utan bara olika tolkningsmöjligheter.³⁵ Mats Börjesson, professor i sociologi, argumenterar i boken *Diskurser och konstruktioner* för att forskaren som använder sig av diskursanalys måste vara ”kreativ”, eftersom det är forskaren som gör något med sitt material. Med det menas att empirin aldrig talar för sig själv, ”utan [den] behöver alltid presenteras, dramatiseras och förstås inom ramen för en intressant problematisering”.³⁶ Något som är centralt för diskursanalytikern är nödvändigheten att förhålla sig öppen för tolkningsmöjligheterna³⁷

²⁹ Foucault, Michel, *Diskursernas kamp*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Eslöv, 2008, s. 254.

³⁰ Börjesson, Mats, *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*, Studentlitteratur, Lund, 2003, s. 34-37.

³¹ Rose, *Visual Methodologies*, s.110-111.

³² Phillips, Louise & Winther Jørgensen, Marianne, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2010, s. 7.

³³ Börjesson, *Diskurser och konstruktioner*, s. 40-41.

³⁴ *Ibid.* s. 21.

³⁵ *Ibid.* s. 17.

³⁶ *Ibid.* s. 22.

³⁷ *Ibid.* s. 24.

3. Bearbetning & analys

14/3 - 2014

Jag och informanten sitter mitt emot varandra, mellan oss ett bord som skapar viss distans. Rummets ena kortsida täcks av fönster där det strilar in ljus som bildar kvadratiska mönster på väggen bakom mig. Bakom informanten finns salens whiteboardtavla där veckans uppgifter står skrivna. Rummet är vitt och rektangulärt och har lysrör i taket. Det känns som att rumpan har klistrats fast vid stolen, en vanlig mjuk kontorsstol. Mellan oss på bordet, med skärmen synlig för oss, står min dator som fungerar som ljudupptagningsutrustning. Beroende på informanten är blicken fäst på olika ställen. Några ser mig i ögonen genom hela intervjun, men de flesta tittar ömsom ner, ömsom upp eller på skärmen och möter min blick endast när de svarar. Datorn drar till sig blicken, skärmläckaren är olika färger som rör sig. Rummet klangar och det som hörs är tystnad med inslag av steg från korridoren utanför. Innan intervjuerna genomfördes oroade jag mig att tystnaden skulle kunna bli allt för stor. Jag tänkte att det skulle kunna kännas obekvämt, och onaturligt. Den oron stillades när vi väl satte igång med intervjun. Alla informanterna var förvisso lite tillbakadragna till en början, men när vi kom en bit in i intervjuerna så var det svårt att få stopp på dem.³⁸

31/3- 2014

Mina informanter är Kim, Sasha, Kira, Robin och Eli. De har alla under intervjuernas gång sagt ”jag vet inte” eller ”jag har inte tänkt på det innan”, men de försöker, trots att det inte alltid går, att hitta orden. Här har jag framfört mig Kim med sina stora rörelser och kraftfulla röst. Hen hade inga problem med att uttrycka sig och gav allt från skolgång till familj målande beskrivningar. Kim kommer från en konstnärsfamilj och har ett stort kulturellt kapital, något som skiljer hen från mina övriga informanter. Lika öppen som Kim är, lika inåtvänd är Sasha. Hen är svårflörtad och svarar inte mer än ett minimum på frågorna, ofta osäkert och efter långa tystnader. Sasha är mer intresserad av sin mobil än av själva intervjun, det känns som att hen inte riktigt vill vara här. Sasha är den enda informanten som inte kommit till mig självmant, utan hen blev utvald och tillfrågad av sin lärare när jag stod bredvid. Jag hade svårt att tackla den här ovilligheten, och skyndade därför på intervjun. Robin var kontaktsökande och personlig i sina svar. Jag vet inte om hen hade svårt att hålla sig till ämnet, eller om hen inte var så intresserad av att prata om betyg generellt, men många svar jag fick svävade iväg. Jag upplever att Robin är lite osäker på sina förmågor, men när hen pratar så inser jag snabbt att hen är tekniskt kunnig och mycket noggrann. Både Robin och Kim har dyslexi som de inte fått rätt stöd för i grundskolan, men nu på gymnasiet får de rätt stöd och Kim kallar detta för att hen gjort ”en resa uppåt betygsskalan”. Eli har lätt att uttrycka sig, med stor pondus, och har ett sympatiskt förhållningssätt. Eli tar direkt ögonkontakt med mig och jag uppfattar hen som glad och öppensinnad. I likhet med Eli är Kira verbal. Hen är artig och hjälpsam, och tänker efter innan hen svarar på mina frågor. Fem helt olika personer i samma klass och, visade det sig senare, samma vänskapskrets.³⁹

³⁸ Lovisa Hammar, fältanteckning, 2014-03-14.

³⁹ Lovisa Hammar, fältanteckning, 2014-03-31.

Intervjuer

Presentationen av bearbetningen av intervjuerna har delats in under följande rubriker: Medie- estetiska ämnen, Lärare i bedömningssituationer, Betyg och Betyg och samhälle. Mina frågor är ställd utifrån de medie- estetiska ämnena och berättelserna som presenteras nedan handlar därför om dessa, om inget annat sägs.

Medie- estetiska ämnen

Det teoretiska speglar sig såklart i det praktiska men det är ju teori och det är ju praktik, /.../ praktiken är ju teorin i rörelse! - Eli⁴⁰

Citatet ovan är talande för hur mina informanter berättar om de medie- estetiska ämnena. Teorin ska bli praktik som ska betygsättas. Något som alla nämner är att estetiska ämnen ska bygga på en stark idé, runt ett projekt. Att detta är själva ”kärnan” till estetisk ämnen. Man måste även ha en annan slags drift i estetiska ämnen än i de ”teoretiska ämnena” påstår en av informanterna, och alla säger att det kan vara frustrerande ibland, när inspirationen slocknar och deadline för större projekt närmar sig. Man skulle kunna säga att deadlines och den frånvarande inspirationen är ett slags tvång. I *Övervakning och straff* tar Foucault upp olika metoder för straff, i en västerländsk historisk kontext, och diskuterar strafflängd i förhållande till straffets syfte.⁴¹ I likhet med detta bygger skolan som institution på en struktur av bestraffning för kontroll av elever, tidsramar blir ytterst nödvändiga för att kontrollera elevernas arbetsuppgifter. Om man inte lämnar in saker i tid, kan detta få konsekvenser för betygen. I de estetiska ämnena behövs idéer, och informanterna berättar att när inspirationen inte kommer så läggs fokus på att göra klart uppgiften i tid för att inte bli underkända. Läraren har en oavbruten kontroll över eleverna, en övervakning av produktionsprocessen och inlärande av kunskaper i skolan. ”Den hierarkiska översynen utsätter individerna för en oavbruten kontroll [...]. Det rör sig om en systembunden övervakning [...]”⁴²

⁴⁰ Transkriberingen, informant; Eli, s.11.

⁴¹ Foucault, *Övervakning och straff*, s. 106-109.

⁴² Månson, Per, (red.), *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*, Nordstedt, Stockholm, 2010, s. 359.

Lärare i bedömningsituationer

Estetisk verksamhet ska bygga på ”kreativ drift” hos informanterna, och enligt en informant bedöms estetik och personligt uttryck. Lärarens smak blir avgörande i bedömningen, något informanten tänker sker undermedvetet. Något som kommer fram i informanternas berättelser är att de tror att lärare i bedömningar utgår från styrdokumentet från skolverket, betygskriterierna, en kombination av hur eleverna arbetar på lektioner och hur de klarar prov och arbeten, samt bakgrundsarbetet och hur de motiverar sina val och analyserar sin process. Enligt Foucault är makt mer komplicerat än att den kommer från staten och riktas mot medborgarna. Det är istället ett samspel där vi dels förhåller oss till statliga utsagor, dels är medskapare av dem. Om man ser det på det här sättet, måste läraren följa styrdokumentet som kommer från högre instanser, och i och med att de gör så, blir de medskapare i diskursen som säger vad god kunskap är.⁴³

Och det jag lärt mig att i alla ämnen, alltså om man kan förklara varför man gjorde vissa saker, när, var hur och varför, typ, /.../ det leder till högre betyg mera.

- Kira⁴⁴

Den här informanten kan sägas ha förstått vad som krävs för de högre betygen, att det handlar mer om att kunna analysera och motivera sina val, än om hur estetiska tilltalande slutproduktionen är. Tre informanter tar upp att de läser av lärare och deras sätt att betygsätta. Detta är något som sker successivt, ju mer de lär känna lärarna desto lättare är det att se mönster i deras bedömningar. Informanterna får en uppfattning om hur de olika lärarna bedömer och kan på så sätt ta fram strategier för att förhålla sig till detta.

Något informanterna verkar ha lite olika uppfattningar om är huruvida elevens personlighet uppträdande inverkar på lärarens bedömning av dem. De som tror att läraren ger elever som de tycker om och som är trevliga, högre betyg, säger alla att det sker undermedvetet. Vissa berättar att de tror att det är lättare att få högre betyg om eleven visar intresse för ämnet. En informant menar att det är omöjligt att som lärare ge bedömningar helt frikopplade från känslor och tycke.

⁴³ Ibid., s. 353-363.

⁴⁴ Transkriberingen, informant; Kira, s. 20.

Det måste vara liksom så här flytande, lite bågigt. Men det är ändå en jämn bedömning men det är inte liksom en så hårstråstunn perfekt bedömning och det ska det inte vara heller därför det är människor som gör det, och människor är levande och tänkande varelser. - Kim⁴⁵

Flera av informanterna uttrycker att de inte tror att lärarna har möjlighet att bedöma dem som individer under grupparbeten och de är osäkra hur lärarna bedömer grupparbeten. Informanterna tar upp samarbetet i gruppen och slutproduktionen som det som väger tyngst. Detta kan man se som ett uttryck för att de är vana vid att vara ständigt övervakade av lärare. Foucault beskriver hur disciplin bygger på en ”vilja att förhindra att individen försvinner utom kontroll.”⁴⁶ Därför är det viktigt att veta vilka som är närvarande och frånvarande och i varje ögonblick ”övervaka vars och ens beteende, uppskatta det, belöna eller bestraffa det, mäta egenskaper och förtjänster.” För informanterna tycks det som att lärarens övervakande roll här inte blir möjlig att fullt ut genomföra. Då uppstår en förvirring kring hur de ska bli betygsatta på ett ”rättvist” sätt.

[...] Då är det ju svårt att bli rättvist betygsatt för läraren kan inte se allt, som sagt. Så om alla bara visar att de vill, när läraren väl är där så kan det bli rättvist men.
- Sasha⁴⁷

[...] i ett grupparbete så är det ju den som är ledaren i gruppen som bedöms mest. Den som liksom, den som kommer på idén, den som styr, den som är regissör, den får ju mest betygsutlämnande för det. [---] Den som tar för sig i rollen i gruppen får ju självklart ett bättre betyg även om läraren liksom /.../ försöker se [...].
- Kim⁴⁸

Återkommande i alla berättelser är att lärarens personlighet och förmåga att kommunicera är viktig både för elevernas kunskapsinhämtning och för deras förståelse för bedömningar. Något alla informanter är överens om är att det är lättare för dem att tillgodogöra sig kunskap om de tycker om och respekterar läraren. Sättet läraren kommunicerar en bedömning verkar vara av största vikt för hur den mottas av informanterna. Alla beskriver att lärarens sätt att framföra sin kritik har inverkan på deras mående.

⁴⁵ Transkriberingen, informant; Kim, s. 7.

⁴⁶ Foucault, *Övervakning och straff*, s. 149.

⁴⁷ Transkriberingen, informant; Sasha, s. 10.

⁴⁸ Transkriberingen, informant; Kim, s. 25.

[...] Men när läraren säger det där var rent ut dåligt bara, då får jag inte ut någonting av det och går bara hem med dåligt humör [...]. - Kim⁴⁹

Några av informanterna beskriver hur de själva försöker förstå lärares bedömningar och berättar att de i vissa fall undviker att gå till vissa lärare med sina funderingar. Informanterna har alla olika strategier för att handskas med de olika lärarna. En informant berättar att hen frågar, och om hen inte får ett tydligt svar av läraren, väntar ett tag och kommer tillbaka vid ett senare tillfälle. En annan informant beskriver att den, efter vad hen upplevde som ett förvirrande betyg, valde att inte be läraren förklara.

Jag orkade inte tjafsas och hålla på liksom, så jag tog nya tag, så blev det den där istället så. - Kira⁵⁰

När eleverna saknar förtroende för läraren motverkas samtalen. Detta leder till exempel till att elever drar sig för att fråga. Som elev så är man automatiskt underställd läraren, en ”lydsjäl”, och ställd i en beroendesituation gentemot skolpersonal. Därför överväger några informanter noga innan de bestämmer sig för att ta upp frågor och funderingar med lärare. Fördelar vägs mot nackdelar, som risken att hamna på dålig fot med läraren. Detta, sett i ljuset av hur informanterna pratat om uppförandets vikt vid bedömningar, skulle kunna inverka på framtida betyg.

Det kändes som att alla andra idéer som jag hade blev liksom motarbetade, eller vad man ska säga. Och då blev inte jag riktigt /.../ motiverad att fortsätta jobba på med samma geist liksom, som jag hade tänkt. - Kira⁵¹

Det är inte bara betyget i sig som är viktigt för informanterna. Det är en kombination av saker som är situationsbundna: hur, när och i vilket rum bedömning framförs. Här beskriver informanten en bedömningssituation i samband med en redovisning hen haft inför klassen, där läraren valde att framföra negativ kritiken inför klassen.

Alltså, det var mest när jag stod där framme och fick kritiken som det hände någonting. Alltså, jag slår vad om att man stått utanför, alltså nu sitter ju jag i min

⁴⁹ Transkriberingen, informant; Kim, s. 14.

⁵⁰ Transkriberingen, informant; Kira, s. 20.

⁵¹ Transkriberingen, informant; Kira, s. 19.

själv så att liksom, men jag slår vad om att alla andra runtomkring mig, för mitt ansikte talar rätt väl, hur jag känner om man känner mig! [...] Men alltså, jag slår vad om att det syntes på mig att jag blev nedstämd och liksom. [...] Ja, jag tyckte att mitt eget arbete kanske inte var så bra och att, att jag kanske inte skulle ha visat det inför klassen [...] Alltså, jag ifrågasatte aldrig läraren till att börja med, därför att jag blev inte arg utan att jag blev mera 'ja, okej, det är mitt fel, ja, jag är dålig'.
- Kim⁵²

Sättet den här läraren valde att framföra bedömningen på fick informanten att tvivla på sina egna förmågor, och ta på sig skulden för att situationen blev som den blev. Att kritiken dessutom framfördes framför klassen gjorde så att hen skämdes över sig själv. Det här är ett tydligt exempel på hur "de som underordnas faktiskt drabbas av makten".⁵³ Foucault beskriver också hur straff gärna har verkställts offentligt som ett sätt att avskräcka från överträdelser. Läraren gör ett skådespel utav sin bedömning och konsekvensen av skådespelet kan mycket väl bli avskräckande. Foucault skriver att: "[...] huvudsaken är att alla dessa verkliga eller förstörade bestraffningar inpräntar en läxa enligt en strikt avvägning av medel och verkan: varje straff ska vara en sedelärande berättelse." En offentlig bedömning kan alltså rikta sig i lika stor utsträckning till publiken, i det här fallet klasskamraterna.⁵⁴ Den disciplinära makten innebär att subtilt utöva makt snarare än att förtrycka en stor massa, ända tills den framställt en mängd individer. Detta maktutövande är blygsamt snarare än triumferande, och normaliserar systemet, vilket kan vara grunden till dess framgång. "[...] Den disciplinära maktens framgång hänger förmodligen samman med att den begagnar så enkla medel; den hierarkiska översynen, det normaliserande systemet för bestraffning och belöning samt deras samverkan i en särskild process"⁵⁵

Icke fungerande kommunikation från lärarnas sida kan även leda till ett motstånd från elevens håll. En informant beskriver hur hen, vid tillfällen där hen känt sig orättvist behandlad av lärare, söker någon slags upprättelse och ur det underläget hen är i både driver med och "bitchar" mot läraren.

⁵² Transkriberingen, informant; Kim, s. 34-35.

⁵³ Foucault, *Övervakning och straff*, s. xiii.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 110-111.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 171.

[...] en lärare som jag ogillade så skulle jag säkert börja bitcha! Och försöka kommer på någon, därför jag kan bitcha! Och typ såhär så tar jag fram en djup och konstig anledning till varför jag har valt att göra det här. - Kim⁵⁶

Både exemplet med Kira och med Kim kan ses som maktutövning i mikroformat. I *Övervakning och straff* beskrivs det att mikromaktsituationer:

[...] möter medborgare på betydligt fler punkter än de vedertagna tydliga maktutövningpunkterna som finns i staten och samhället. [---] Kampen mot varje sådan maktutövning gäller inte 'hela makten'. Motståndet är därför alltid möjligt, inte bara som utopiskt projekt, utan omedelbart.⁵⁷

Kims motstånd i det sista uttalandet är således fullt möjligt och omedelbart. Informanterna beskriver även upplevelser av bristfällig kommunikation från vissa lärares håll när det gäller att förklara uppgifter och vad de vill att eleverna gör. De berättar också om en önskan om tydligare information om vilken vikt projekten har för betyget. Detta för att kunna dela upp sin energi, och lägga tyngd på de uppgifterna läraren anser är viktigast.

För informanterna väger lärarnas ord tyngre än familj och vänner, något som i berättelserna bland annat motiveras med att de har en yrkeskompetens. När de får höga betyg beskriver informanterna det som att då förstår de att det de gjort verkligen är bra. De blir glada och det känns "skitbra" och "jätteskönt faktiskt". En del i detta tycks vara att få bekräftelsen på papper, något konkret som går att visa för föräldrar. Betyg är en form av bekräftelse som ger njutning både hos elever och hos föräldrar. I *Omsorgen om sig*, som är del tre av *Sexualitetens historia*, pratar Foucault om njutning som ett kroppsligt fenomen, i romerska texter som berör "subjektets förhållande till kroppens behov".⁵⁸ Här är det en informant som pratar om hur känslan av att få ett högt betyg förkroppsligas och stärker självkänslan:

Alltså om jag får ett bra betyg så blir man ju väldigt mycket mer självsäkrare i just det området. Jag skulle säga att alla människor, även om de är nervösa och osäkra, vi har någonting i livet som de kan prata om och någonting de kan göra där de känner sig väldigt självsäkra, och ja om jag har ett betyg där jag är bra i så har jag, kan jag just göra så; prata om det bra. Konversera folk om det. - Robin⁵⁹

⁵⁶ Transkriberingen, informant; Kim, s.15.

⁵⁷ Foucault, *Övervakning och straff*; s. xiii.

⁵⁸ Månson, *Moderna samhällsteorier*, s. 364-365.

⁵⁹ Transkriberingen, informant; Robin, s.12.

Betyg

Man försöker att inte prata *så* mycket om betyg för det kan vara så här känsligt ämne för många, för att om det är någonting som man alltid tänker att 'ja, jag borde, jag önskar att jag fått mer' [...]. - Eli⁶⁰

Betyg är något man inte ska prata om, det är lite fult, och anses vara ett känsligt ämne. Dock är det i allra högsta grad ett samtalsämne som återkommer informanterna emellan, då de gärna pratar om hur det gick på prov eller med projekt. Det som tycks vara viktigt är hur samtalet förs. Det är i informanternas berättelser tydligt att det är viktigt att hålla en relativt neutral ton kring egna och andras betyg, och att uppmuntra höga betyg med "en klapp på axeln" eller ett "ja, vad bra!". Kring de egna högre betygen ska man gärna hålla tillbaka lite, för att inte låta "självgod", eller som några informanter säger, för att inte såra någon. Flera informanter säger att de inte pratar så mycket om betyg med sina kompisar, men det verkar som att alla på något sätt vet på ett ungefär hur kompisarna ligger i betygsskalan. I informanternas berättelser omtalas betyg som ett tabubelagt ämne, men det visar sig att så inte helt är fallet. Relevant är snarare hur det samtalas kring betyg. Det är helt enkelt diskursivt bestämt att ett subtilt sätt att prata om betyg är ett bra sätt att prata om betyg.

[...] jag tror att [Alex] [hen] fick A på sin [Sasha] kommer jag ihåg fick B, och jag fick A. Men vi pratade aldrig varför [hen] fick B och så, liksom efter. Jag har bara hört, [hen] nämnde det. - Robin⁶¹

En av informanterna använder jämförelsen mellan kompisarna som motivation, hen menar att konkurrensen är inbyggd i "systemet" och det tycks som att hen använder den till sin fördel. Ytterligare en informant drar fördel av insynen i klasskamraternas betyg och berättar att hen brukar ta hjälp av de klasskamrater som har högre betyg, och använder på så sätt sin kunskap om andras betyg för egen vinning:

[...] om jag söker hjälp i att skriva en bra text så ger jag det till [Eli] och inte till någon annan klasskompis, för att jag vet att [hen] har bra betyg. - Kim⁶²

⁶⁰ Transkriberingen, informant; Eli, s.6.

⁶¹ Transkriberingen, informant; Robin, s.9.

⁶² Transkriberingen, informant; Kim, s.15.

En annan informant pratar om ”systemet” och berättar att vi själva byggt ett ”system” som gör att bra betyg belönas, och kan vara en hjälp i framtiden. Här beskriver Kim känslan:

[...] liksom har jag inte bra betyg så kommer jag inte in på den högskolan jag ska gå i, då kanske jag inte kommer till det jobbet du ska gå i eller vill jobba på liksom. Och jag tänker alltid för långt så då är det såhär, jaha och då får jag inte det jobb jag vill ha så då får jag jobba som kassörska och är helt omotiverad i det jobbet och så blir jag deprimerad och sedan blir jag uteliggare och så dör jag på gatan! Så där långa haranger tänker jag varje dag liksom! Och så att, då blev betygssystemet väldigt viktigt [...]. - Kim⁶³

Informanterna handskas med att bli bedömda och betygsatta på olika sätt. Några uttrycker att de ibland blir förvånade när de får betyg, och det kan vara både positiva och negativa överraskningar. En annan informant är noga med att titta på betygskriterierna för att undvika en överraskning när betyget kommer. Alla informanterna är överens om att betygen är viktiga, och flera av dem kopplar det till framtiden och fortsatta studier.

Betygen är ju liksom ens framtidsvaluta eller vad man nu kan säga. Så ja, jag tänker på framtiden även utan betygen, men det är ju främst när man får betyg så tänker man ju att okej, jag ska kunna ta mig vidare på det här [...]. - Eli⁶⁴

De flesta informanter är överens om att det viktigaste för att få höga betyg är vilja, drift, att man gör lite extra, att man orkar, ansträngning, inställning, att man ”lägger i järnet”. Bara en säger att det inte är så lätt som att bara försöka. En informant beskriver skillnaden mellan att anstränga sig och att förhålla sig mer passiv:

[...] det kommer inte trilla ner en död gås framför en om man inte försöker skjuta den. - Kim⁶⁵

De flesta informanterna berättar att de blir nedstämda när de får låga betyg, och att detta kan märkas utifrån genom hur humöret inverkar på kroppen. De informanter som tidigare haft det jobbigt i skolan förklarar känslan av att inte uppnå de höga betygen och av att jämföra sig med sina klasskamrater. De beskriver också en känsla av ett utanförskap, att bli stämplade av klasskamrater och lärare och utestängda från till exempel grupparbeten. Även betygssystemet

⁶³ Transkriberingen, informant; Kim, s. 12-13.

⁶⁴ Transkriberingen, informant; Eli, s. 8.

⁶⁵ Transkriberingen, informant; Kim, s. 21.

straffar de som inte passar in i betygsnormen eller som har det jobbigt i skolan. Foucault beskriver hur icke lagbunden bestraffning kan fungera och skriver att: ”[...] den ska ha sitt eget sätt att fungera, sina regler, sina metoder, sitt vetande; den måste bestämma sina normer, avgöra vilka resultat som ska uppnås.”

Att det känns som att det är någonting mera fel på en, att man inte kan prestera lika bra som de andra, liksom. Speciellt när man har dyslexi så får man veta, ”är det något fel med dig?” Liksom, allt det här vi alltid fått lära oss med dyslexi så här bara ”ja, ibland kan man inte se orden”. Såklart jag kan se ordet, jag kan ju inte själv fatta, jag fattar ju inte hur det är att inte ha dyslexi så jag fattar ju inte hur det är att vara normal. Så jag fattar ju inte exakt vad som är fel på mig, jag fattar ju bara att jag kan inte prestera lika bra som de andra, som sänker ens självkänsla säkert. Man känner sig dum. - Robin⁶⁶

Betyg och samhälle

Men det är så i alla ämnen. Det handlar mer om /.../ repetition, att man präntar in /.../ informationen på så sätt. Att man hela tiden hör den liksom, så lär man sig det. Men ja, det är ofta att det mesta går ur en nästan direkt, /.../ så på så sätt kan väl betygen inte tala om för vad man faktiskt kan [...]. - Kira⁶⁷

En informant berättar om hur kunskap kan vara något tids- och rumsbundet, alltså att kunskapen bara är viktig i en viss skolsituation. En annan informant menar att man även blir bedömd utanför skolan. Detta har blivit en sådan självklar del av vårt samhällssystem, att kritisera varandra. Hen berättar hur kommentarer på sociala medier kan se ut, och pratar om att det är bra att lära sig hantera sådant eftersom att hen vill arbeta med estetik och inser att det innebär ett visst mått av kritik. Att om man straffar varandra om man gör någonting dåligt, i likhet med sociala medier så blir man kritiserad och belönad av sin publik. Även sociala medier kan bli en övervakning över vad andra gör och får göra, i uttalanden som nedan:

’Fan, vad du är dålig! Alltså du är sämst i världshistorien! Du är ful som ett jävla anus!’ Liksom, de elaka kommentarerna bara strömmar in och liksom, man får väl lära sig hoppas jag, att inte lyssna så mycket på det. - Kim⁶⁸

⁶⁶ Transkriberingen, informant; Robin, s.12.

⁶⁷ Transkriberingen, informant; Kira, s. 24.

⁶⁸ Transkriberingen, informant; Kim, s. 14.

Tolkning och resultat

Om vi återknyter till mina preciserade frågeställningar; Vad berättar medieelever om sina upplevelser av att bli betygsatta i medie- estetiska ämnen och hur beskriver de att betygsättning inverkar på deras självbild? I min undersökning kommer det tydligt fram i två av informanternas berättelser att skolgången har haft inverkan på deras självbild. Både Kim och Robin har erfarenhet av att genom hela grundskolan få låga betyg, och de berättar att det har känts som att det är något fel på dem. Jag kan konstatera att lärarna har en inflytelserik roll i hur eleverna känner sig efter sin bedömning. Detta innebär också att läraren måste vara kompetent inom många områden i relationella sammanhang. Både i klassrumssammanhang, redovisningssammanhang och i hur man framför sina bedömningar. Bland de informanterna jag intervjuat märks ett upplevt maktutövande från lärarnas sida som har varit både positivt och negativt, beroende på hur det används. Något som har visat sig är att lärare som är yrkeskompetenta i en bedömningssituation är tydliga med kunskapskraven. Samtalen med eleverna sker på ett konstruktivt sätt. Var och hur samtal hålls spelar roll för hur elever tar emot en bedömning. Min undersökning visar också att det är svårt att definiera vad "rättvisa bedömningar" verkligen innebär, att det är individuellt hur eleven uppfattar kommunikationen med läraren. Kommunikationen mellan dem är grundkärnan i hur bedömningen framförs och tas emot. Som Christian Lundahl tar upp så krävs det resurser för pedagoger att diskutera och samarbeta koncentrerat under en längre tid, för att kunna göra fungerande bedömningar. Det som informanterna berättar är hur den negativa bedömningen sitter i länge, och då är det inte betyget i sig som är negativt utan på vilket sätt läraren framför det på. De beskriver alla en form av motstånd till lärare som utövar sin makt på ett auktoritärt sätt och att eleverna i dessa fall tappar sin eventuella respekt och lust till ämnet. Några av informanterna är medvetna om att de befinner sig i någon form underläge gentemot lärare. De överväger ofta om de ska prata med läraren då det uppstår frågor eller om det är någonting som är oklart, de försöker hitta egna strategier för att handskas med de här lärarna.

Slutdiskussion

Denna dag är inte riktigt som de andra dagarna på min fältstudieskola. När jag kliver in i kafeterian ser jag en samling människor, okända ungdomar och det är knäpptyst. En tysthet som talar för sig själv. Den där känslan av väntan, känslan av konkurrens, känslan av att vilja så mycket. Det är intagningsprover och arbetsprover till det estetiska programmet. Undra vad de tänker? Kanske hoppas de på att någon annan ska göra bort sig på intagningsproverna. Kanske tänker de att nu är det upp till bevis. Eller ”vad gör jag här, egentligen?”. Det är säkert många saker som snurrar i deras huvuden, samtidigt som de måste vara fokuserade. Så pass fokuserade att de ska kunna hålla takter, intervjuas, visa filmer, improvisera mm. Den här dagen är avgörande för de sökande, om de ska komma in på skolan eller inte. Den här dagen är inte som andra dagar, men spänningen och tävlingslusten sitter i hela skolans kultur. Denna gymnasieskola anordnar till och med en egen ”Oscarsgala” för medieeleverna. Häromdagen såg jag eleverna stå utanför aulan, det luktar popcorn och eleverna har ciderglas i händerna. En har kostym på sig och det är något som är annorlunda, inte bara med elevernas klädsel, utan med stämningen, det är en fnittrig känsla. De verkar uppfyllda av något. Jag går fram till en elev och frågar vad de väntar på. Hen förklarar upprymt att lärarna sitter i aulan och bedömer deras filmer, som bästa manus och bästa Alfred Hitchcock-likhet mm. Lärarna är likt en jury, som på Idol eller Oscarsgalan. En sak som slår mig är att bedömning är så stort, det är invävt i vårt hela samhälle och i oss som människor. Att vi har en hatkärlek till bedömning.⁶⁹

Nu när jag närmat mig skolan som institution tänker jag på Platon: ”en elit utkristalliserad på bekostnad av [...] mindre lyckosamma kamrater. Till sist efter många års studier är det bara en enda person som återstår: filosofkungen”. Detta är något Platon skrivit i boken *Staten*. Platon är en av många som har influerat det västerländska tänkandet på hur skola och samhälle bör utformas. I *Staten* uttrycks idén om att alla ska ha rätt till skolgång.⁷⁰ Det här sättet att tänka har funnits länge och synen på tävling och betyg är kanske närbesläktade. I likhet med Platons elitskola så är kanske vårt samhälle ett tävlingssamhälle, utformat för eliten? Det som återkommer i den svenska debatten är de sjunkande Pisaresultaten och internationella jämförelser.⁷¹ Handlar det om ekonomisk vinning och prestige, både nationellt och internationellt och vad är det för kunskap som värdesätts? Pisaresultaten går i princip inte att jämföra eftersom att alla länder har olika skolsystem beroende på rådande politiska, ekonomiska och ideologiska förutsättningar i samhället. Innebär globaliseringen i samhället att vi mer och mer rör oss mot internationella samarbeten i både skola och arbetsliv? Kan det

⁶⁹ Lovisa Hammar, fältanteckningar, 2014-04-04.

⁷⁰ Liedman, Sven-Eric, *Hets! En bok om skolan*, Stockholm, Bonnier, 2011 s. 29.

⁷¹ Skolverket, *Digital problemlösningsförmåga hos 15-åringar i ett internationellt perspektiv*.

komma att utvecklas ett "internationellt betygssystem" för att det ska bli lättare att tillgodogöra sig sin utbildning var man än studerar? Om man applicerar Foucaults teorier om makt och kunskap i ett mikroperspektiv, på betygssystemet så fungerar det som en diskurs som godkänner enbart en viss sorts kunskap för att kontrollera eleverna och studenterna. I ett makroperspektiv sker detta på samma sätt för att kontrollera medborgarna, men alla medborgare är medskapare i denna diskurs och vi kontrollerar och straffar varandra.

För att genomföra demokrati i praktiken så behövs resurser både på ett politiskt plan, och forskning inom detta område. I skolverkets Lgr 11 står det att "De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig ska omfatta alla elever. Elever ska ges inflytande över utbildningen."⁷² För att eleverna ska kunna ha inflytande över sin egen utbildning så behöver lärare och elev ha en bra dialog för att aktivt skapa positiva möten, för att kunna arbeta för en god arbetsmiljö för både skolpersonal och elever.

Jag tycker att bedömningskommunikation borde integreras med lärarutbildningen, eftersom vår största yrkeskompetens handlar om att betygsätta och ge bedömning. För att eleverna inte ska känna att skolan blir ett "fängelse" så måste man ta bedömningarna av eleverna på största allvar. Detta eftersom att det inverkar direkt på hur de uppfattar sin skolgång, men även för att det har en stor inverkan på deras självbild. För mig som snart färdig lärare är det svårt att veta hur jag kommer att förhålla mig till betygsättning, men det jag kommer att ta med mig är att se förhållningsätt ur olika synvinklar och att ständigt arbeta på kommunikationen med eleverna.

Som jag tagit upp under tolkning och resultat, så krävs det resurser för att pedagoger ska kunna göra sitt arbete på ett fungerande sätt. Som det ser ut nu finns det brister i bedömning och betygsättning, och detta är ett högst aktuellt och politiskt område. Alla politiska beslut är viktiga på grund av att de inverkar på alla människors liv och nu har vi faktiskt möjlighet att ha inflytande över dessa. Snart är det europaparlamentsval och senare är det riksdagsval, då skolfrågorna dras till sin spets.

⁷² Skolverket, Lgr 11:2.3 2011, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, Stockholm, 2011.

Källförteckning

Litteratur

Börjesson, Mats, *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Denscombe, Martyn, *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*, Studentlitteratur, Lund, 2009

Theissen, Dennis & Cook-Sather, Alison, *International Handbook of Student Experience in Elementary and Secondary School*, Springer, Dordrecht, 2007

Folke-Fichtelius, Maria & Lundahl, Christian (red.), *Bedömning i och av skolan – praktik, princip och politik*, Studentlitteratur, Lund, 2010

Forsberg, Eva & Lindberg, Viveca, *Svensk forskning om bedömning: en kartläggning*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2010

Foucault, Michel, *Diskursernas kamp*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Eslöv, 2008

Foucault, Michel, *Övervakning och straff*, Arkiv förlag, Lund, 2009

Kullberg, Birgitta, *Etnografi i klassrummet*, Studentlitteratur, Lund, 1996

Liedman, Sven-Eric, *Hets! En bok om skolan*, Bonnier, Stockholm, 2011

Månson, Per, (red.), *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*, Nordstedt, Stockholm, 2010

Phillips, Louise & Winther Jørgensen, Marianne, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2010

Rose, Gillian, *Visual methodologies: an introduction to the interpretation of visual materials*, Second edition, Sage, London, 2007

Statens Offentliga Utredning, SOU 2010:96, *Riktiga betyg är bättre än höga betyg. Förslag till omprövning av betyg*, 2010

Internetlänkar

Lundahl, Christian, *Varför bedömning för lärande?* hämtat från:
<http://www.youtube.com/watch?v=PgOnEHYS-o0>, 2014-04-13

Rudolph Lundberg, Carina, ”Värdefull kompetens har slösas bort” i *Uttryck* 4, 2013,
<http://www.lararnasnyheter.se/uttryck/2013/09/12/vardefull-kompetens-har-slosats-bort>,
2014-06-06

Skolverket, *Formativ bedömning ger möjlighet att styra undervisningen rätt*, pdf hämtad från:
www.skolverket.se/nt, s. 44-45, 2014-06-06

Skolverket, *Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning 2013*, pdf
hämtad från: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation>,
2014-06-06

Skolverket, Rapport 406, *PISA 2012 Digital problemlösningsförmåga hos 15-åringar i ett internationellt perspektiv*, pdf hämtad från: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation>, 2014-06-06

Skolverkets hemsida, <http://www.skolverket.se/om-skolverket>, 2014-05-01.

Skolverket, *Kunskapsbedömning i skolan - praxis, begrepp, problem och möjligheter*, 2011

Skolverket, Lgr 11:2.3 2011, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, Stockholm, 2011

Intervjuer

Transkriberingen, informant; Eli, 2014-03-12

Transkriberingen, informant; Kim, 2014-03-14

Transkriberingen, informant; Kira, 2014-03-12

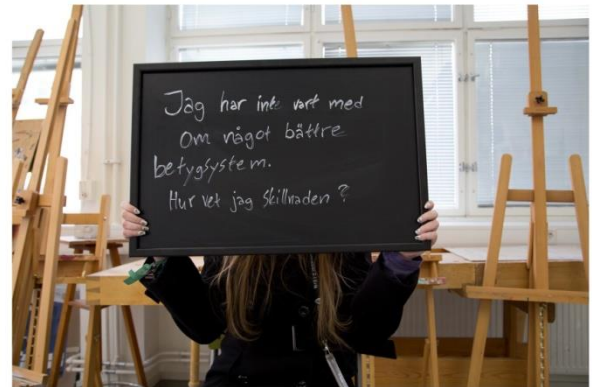
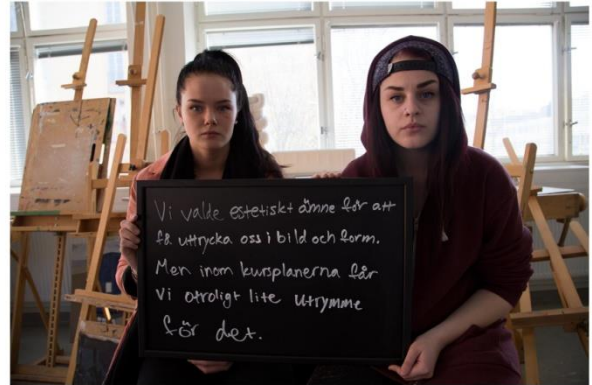
Transkriberingen, informant; Robin, 2014-03-13

Transkriberingen, informant; Sasha, 2014-03-14

Fältanteckningar

Lovisa Hammar, fältanteckning, 2014-03-04 till och med 2014-04-08

Bilaga 1 Bilder från gestaltningen

Bilaga 2 Vårutställningen

